

BREVES APUNTES SOBRE A APRENDIZAXE DOS HOMES DE MAR

Por: Francisco Calo Lourido

Todos os oficios precisan unha aprendizaxe máis ou menos longa en función da súa complexidade e do grao de mestría que se pretenda conseguir. Desde a Baixa Idade Media ata 1836, en que foron prohibidos, o único xeito de adquirir competencia nun oficio era pertencer a un gremio, e sabemos que estes estaban constituídos por mestres, oficiais e aprendices. No mundo do mar, malia a prohibición, seguiu-se aprendendo e traballando dentro dunha estrutura gremial ata, practicamente, hoxe, conformando a tripulación dun barco o patrón (mestre), os mariñeiros (oficiais) e o rapaz de bordo (aprendiz). O mesmo que sucedía nos gremios, todos os rapaces (grumetes nos barcos grandes) remataban chegando a mariñeiros, mais poucos conseguían patronear un barco. Así, traballando co resto da tripulación durante varios anos, aprendían a desenvolverse no mar e na pesca.

Pero o que hoxe me interesa a min non é ver como se desenrola o método ensino-aprendizaxe nunha sociedade mariñeira, nin o que se aprende en centros como o Instituto Marítimo Pesqueiro do Atlántico en Vigo, senón pensar como os primeiros homes que decidiron ou se viron obrigados a vivir do mar foron adquirindo os coñecementos necesarios ata chegar a controlar o medio e os oficios propios dos mariñeiros. Nótese que poño oficios en plural porque así é como se denominan cada unha das actividades pesqueiras que realizan. Cando o mesmo barco e a mesma tripulación deciden gardar as betas e meter bordo os palangres din que cambian de oficio. En Francia, o oficio máis importante da pesca é o do bacallau, polo que recibe o nome de “grand métier” ou “gran oficio”.

Para calquera persoa allea a este mundo, o mar é simplemente unha inmensa masa de auga, toda ela igual, que lle pode resultar fermosísima, impresionante, aterradora, tranquilizadora, grandiosa... Nada ten a ver iso co que o mar significa para un mariñeiro.

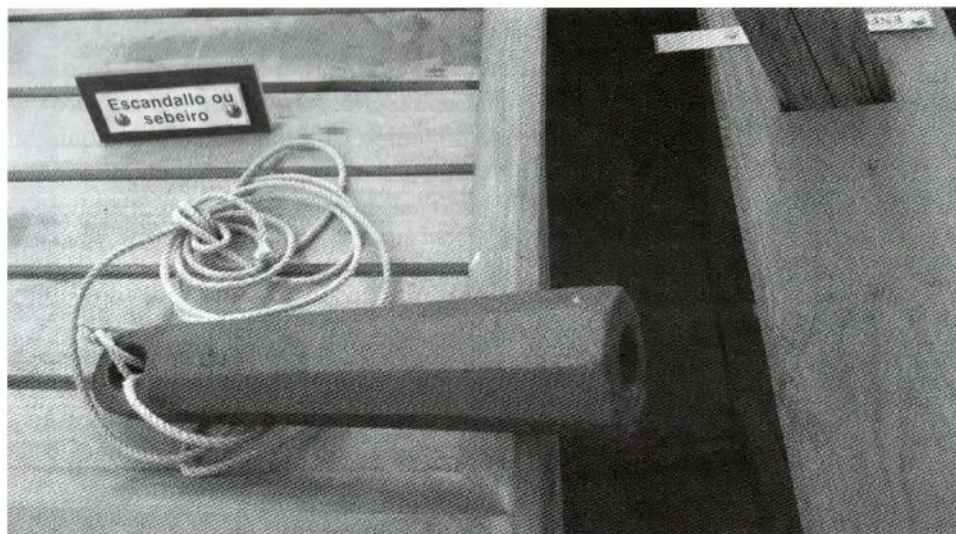
O home, mamífero terrestre, era agricultor ata que, obrigado polo señor natural, pola carencia de terras ou simplemente pola fame, entrou en contacto directo co mar. Coñecía unicamente pola veciñanza da súa aldea á costa e, talvez, por baixar ás praias a colleitar argazo para as terras e a apañar bivalvos; mais a ignorancia sobre el era total. Sabemos que en Galicia e en todo o litoral europeo atlántico non existían comunidades de pescadores (obviemos a prehistoria, a cultura castrexa e a época romana) ata o século XII d. C. Facemos esa cesura, porque a Idade Media significou un peche e unha eliminación das actividades haliéuticas: os xermanos non eran xentes de mar e consideraban esa actividade indigna dun guerreiro, propia de monxes. Serán, precisamente, os monxes os interesados, por razón dos obrigados xaxúns e abstinencias, en que os campesiños do litoral se introduzan no mundo da pesca. Aqueles primeiros homes que tiveron que facer do mar o seu medio de vida foron quen de sobrevivir ao longo de moitos anos de iniciación, porque o peixe e o marisco andarían estrados, senón, dada a súa ignorancia absoluta sobre o medio mariño, morrerían de fame.

O primeiro paso foi aprender a coñecer o mar na súa superficie. Desde terra vémolos calmo ou bravo, pero, unha vez que decidimos saltar enriba dunhas táboas e movernos sobre el, percibimos a súa forza, a súa enerxía e os seus cambiantes movementos. Xa sabíamos, porque se vía todos os días, que unhas veces enchía e outras devalaba, mais agora, enriba del, sentimos como nos arrastra para dentro ou para fóra ou como, inesperadamente, nos atravesaba suave ou impetuoso en calquera dirección. Ignoramos as causas, pero temos que aprender a controlar e zafarnos deses empuxes e, pouco a pouco,

constatar que, en cada zona da costa, adoitan ter unha dirección fixa ou preferente, ás veces afectada pola dirección do vento. Ao primeiro, como os bañistas que meten con coidado o pé na auga, asentariamos no fondo de saco das rías e, ao longo de séculos, pescariamos, unicamente, dentro delas. Por unha banda, saír fóra de puntas significaba entrar en augas descoñecidas e perigosas, ata pola piratería normanda e sarracena á procura de escravos e, pola outra, a enorme cantidade de peixe dentro da ría facía innecesario saír dela.

Mais non chega con coñecer o mar en superficie, coas súas calmas, temporais, correntes e costas suaves ou batidas, senón que é preciso aprender algo moito máis complicado, porque non está á vista: hai que coñecer o fondo. Quen non sabe nada de mar, pensa que, largando unha liña en calquera sitio, pode vir peixe, cando a realidade é moi distinta. Un meu amigo, patrón, explicábao unha vez a uns veraneantes dun xeito meridianamente claro; dicía el: se un marciano quere vir aquí pescar homes, ten que botar o liño diante da porta dos bares e, como estamos entrando uns e saíndo outros, el vai pescando e zafando o día. Se larga a liña aí no medio do xardín, como non hai ninguén non pesca nada, a non ser un raro que pase de casualidade. Así mesmo é o mar, por iso o que queira ser pescador ten que coñecer o fondo con todo detalle. Unha grande parte del está totalmente cuberto de area, outra zona é de lama, outra de cascabullo e, de treito en treito, pedra. Uns peixes viven na area (todos os planos: raias, rodaballos, curuxos, sollas, linguados...), outros, a maioría, na pedra, sexa na beirada entre area e pedra (fanecas, congros...), sexa no cantil ou no medio das golfeiras (pintos, maragotas...), enriba da pedra (peixes encarnados: doncelas, gaiáns...) ou no cumio dos cabezos (badeixos...). Algúns peixes prefiren moverse nas zonas de rompente entre o espumallo (robalizas...) e outros forman manchas que poden ser enormes e están a andar continuamente dun sitio para outro, polo que son chamados peláxicos (sardiñas, bocareos, xurelos, xardas...).

Todo isto, e moito máis, hoxe é doado de aprender, xa que os patróns e mariñeiros coñecen o fondo da súa ría como a palma da man, tal como se o estivesen vendo, pero fixeron falta séculos para chegar a ese coñecemento. A práctica diaria, a experiencia, xunto cun sinxelo trebello chamado sebeiro ou escandallo, do que temos noticia xa desde a antigüidade no Mediterráneo, fixeron posible cartografar o fondo mariño. O escandallo non é máis ca un tubo de metal (antigamente unha pedra cun furado) amarrado por un extremo a un cordel que permite calealo desde o barco ata o fondo; no outro extremo leva un anaco de sebo. Vai ao fondo, toca nel e, ao cobralo, contamos as brazas que hai de profundidade e, como no sebo vén o sinal do fondo ou restos del, coñecemos se se trata de pedra, area, etc... A pesca ao corricán ou á isca axudou tamén a coñecer a topografía submarina, pois, se imos navegando cun liño cheo de chumbos pola popa, calculando a velocidade para que vaia a rentes do fondo, se ao chegar a un sitio, prende en pedra, é sinal de que algún obstáculo se ergue alí, se a maiores pican os badeixos, estamos descubrindo unha posta de pesca. Só resta lembrar o sitio exacto para poder volver alí directamente.

Sebeiro ou escandallo. Museo da Salga. Moreiras. O Grove.

Cando o home iniciou a súa entrada no mar, xa coñecía e empregaba as brincas para pescar nos ríos así como as redes que, antes de seren empregadas para estas actividades, foran instrumento de caza. Irían aprendendo que, se as largaban no limpo (na area), pescaban moito menos que se o facían no seco (na pedra), pero que nel prendían e rompían, mentres que na area, agás que collesen unha carga de argazo, non tiñan ese problema. Inicialmente, sen saír da liña de costa, pecharíamos pequenos entrantes de mar con pedras, varas e aparellos, evitando que os peixes que entraron alí coa enchente puidesen fuxir no devalo. Estes lugares son o que coñecemos como comboas, abundantísimas no noso litoral. En ocasións distínguense perfectamente, por exemplo en Oia, fronte ao mosteiro, mentres noutras foron desfiguradas por obras portuarias, caso do vello porto no Porto do Son que aínda hoxe recibe o nome de Comboa. Tamén as había nos ríos, en lugares a onde chegaban as mareas, vg. no lugar de Comboa (Soutomaior) na beira dereita do Verdugo, onde supoño que os campesiños collerían boa cantidade de muxos, como os que aínda hoxe se poden ver alí na punta de marca.

Comboa en Oia

Cando no medio do mar, a moitas brazas de profundidade hai un seco que se ergue moitos metros, uns ollos afeitos notan o inchón que se produce na tona da auga; ponse a proa alí, sódase e verifícase que hai pedra e a súa forma; temos o que chamamos unha posta, unha fanequeira. Aí, na beirada, se largamos unha beta, mallarán fanecas. Coñeceremos logo de que banda do seco hai máis pesca, dependendo da marea, do vento e das correntes. Houbo tamén que aprender que tipo de carnada ía mellor para cada peixe: camarón para maragotas, bolo ou pateiro femia para badeixos, sardiña para a maioría, nécora ou cangrexo para os polbos... Ao mesmo tempo había que ir inventando, copiando e perfeccionando embarcacións e afacerse a marear en vela.

Cando era labrego, precisaba coñecer moi ben as estacións e os sinais no ceo para predicir o tempo que podería facer mañá e en días sucesivos, xa que dese coñecemento podía depender a fartura ou a fame. Pero, cando xa tiña o millo no hórreo, é dicir, cando xa recollera e gardara a colleita principal, podía darse un bo respiro. Agora, como mariñeiro, nunca pode quitar a vista do ceo, pois a súa vida e actividade é tan fráxil que depende do tempo para todo, incluíndo aquí a vida ou a morte.

Xa coñecemos unha posta e imos cara a ela, cara ao vértice dun triángulo imaxinario conformado por catro marcas en terra, aliñadas de dúas en dúas. Chegamos alí e imos largando o aparello ao tendido ou por senos ata chegar a outras marcas que nos indican o remate da posta. Se queremos pescar con liña, o asunto complicase, pois hai que fondear, é dicir, deter o barco xusto enriba do sitio; pero chegamos e hai vento e hai corrente que pode ir ou non na mesma dirección do vento, polo que temos que aprender onde botar a poutada para, arriando cabo e deixándonos caer polas citadas forzas, facer firme xusto enriba do lugar escollido. E aínda así, pode complicarse o fondeo, se, a media auga ou polo fondo, corre outra corrente, un curso lle chamamos na miña vila, que nos desvía os liños, estando nós na vertical e as brincas coa carnada varios metros fóra do lugar e dos peixes. E así non pescamos, non estamos exactamente “na porta do bar”.

A aprendizaxe continúa hoxe. As nosas vilas pesqueiras máis antigas son, como Pontevedra, do século XII. Pasaron case sete séculos e o noso mar aínda era moi descoñecido. Todos escoitamos falar da pescada do pincho tomada no Cantil que hai a oeste de Corrubedo. Este caladoiro non foi descuberto ata o s. XVIII, cando Jerónimo Hijosa, industrial de Valladolid, mercou un par de barcos do País Vasco só para localizar novos mares que abastecesen as súas factorías de peixe curado, concretamente a que instalou no Porto do Son, onde aínda vive unha familia, de apelido Vildós, das varias que contratou en St. Jean-de-Luz para que ensinasen aos nosos mariñeiros a tratar o peixe ao estilo de Terranova. Mencionei isto en “Fame no mar do Grove e adhesión ao Montepío”, no nº 17 de *Aunios*, pp. 21-23. Difícil resumir nove séculos en tres páxinas de texto.

Poutada

